

KONZULTÁCIE

O ŠKODLIVOSTI VPLYVU NÁBOŽENSKEJ VÝCHOVY NA PSYCHIKU DIEŤAŤA

STANISLAV DORNIC

Škodlivý vplyv náboženskej výchovy sa neobmedzuje len na svetonázorovú oblasť, ale má negatívne dôsledky aj pre celú psychiku vyvíjajúceho sa jednotlivca, pre všetky zložky jeho osobnosti: pre oblasť citu, vôle, charakteru atď. V tomto príspevku chceme poukázať z psychologického hľadiska na niektoré skutočnosti, ktoré dokazujú škodlivý vplyv náboženskej výchovy pre celú psychickú štruktúru dieťaťa.

*

Náboženské predstavy nie sú človeku „vrodené“. Vytvárajú sa v procese výchovy. Náboženské predstavy a zvyky sa v ohromnej väčšine formujú v detstve, teda v tom období života, keď ľudské duševno pasívne a bez odporu prijíma všetky výchovné vplyvy a názory.

Dieťa prichádza na svet so základnými biologickými danosťami, ktoré sú predpokladom jeho vývoja a života vôbec. Prináša si škálu nepodmienených reflexov, pre udržanie života biologicky nevyhnutných. Ináč je psychično dieťaťa „nedotknuté“, pripravené prijímať stále diferencovanejšie podnety a orientovať sa v nich; na tomto podklade sa vypracovávajú u dieťaťa stále zložitejšie štruktúry podmienených reflexov v oblasti vnímania, citov, myslenia, vôle atď. Takto sa dieťa postupne prispôbuje prostrediu a samo kladie v rámci rastúcich možností požiadavky naň; nadobúda skúsenosti, poznatky a pripravuje sa tak na samostatný život v spoločnosti.

Oproti dospelému je psychično dieťaťa charakterizované predovšetkým nepomerne menšou zásobou skúseností, omnoho nedokonalejším spôsobom myslenia, oveľa väčšou sugestibilitou a napodobivosťou. Dieťa nemá možnosť konfrontovať podnety a vplyvy, ktoré sú súčasťou ranej výchovy, so žiadnou rozumovou skúsenosťou. Celá psychická štruktúra dieťaťa je ako špongia; bez výberu saje do seba všetko, čo sa jej podáva.

Ako prebieha na tomto základe vytváranie náboženských predstáv? Spravidla je to vždy rodina, ktorá dieťaťu vstępuje prvé náboženské predstavy a návyky. Tam sa začína náboženská výchova, ktorou rozumieme viac-menej systematické vstepovanie náboženských predstáv a zásad tzv. náboženského správania. Tento proces sa začína obyčajne v dobe, keď dieťa školu ešte nenavštevuje, ani sa zvyčajne nedostáva pod iný vplyv než vplyv rodičov, príp. iných príbuzných a keď teda preň iná autorita ešte nejestvuje. Táto náboženská výchova pozostáva z určitého schematického vstepovania základných, neraz na poslušnosť dieťaťa zameraných „faktov“: tam hore v nebičku je pánbožko, ktorý vidí všetko, čo robíš. Vytvárajú sa kusé, ale emocionálne účinné predstavy neviditeľného, nadzemského „sveta“ a bytostí v ňom. Ťažisko náboženskej výchovy tu spočíva jednak

v oplyvňovaní fantázie dieťaťa, jednak vo vytváraní rôznych stereotypov, zvykov, počiatočných foriem náboženského správania, náboženského kultu.

Výhradný vplyv rodiny ako jedinej a suverénnej autority sa však končí, keď dieťa vstupuje do školy, ktorá reprezentuje výchovný vplyv spoločnosti, rozhodujúcej autority pri vytváraní svetonázoru.

Pojem náboženskej výchovy je teda dnes u nás prakticky oveľa užší než v minulosti. V triednej spoločnosti nebolo náboženstvo len súkromnou, ale aj verejnou vecou, vecou snahy vládnucích tried o náboženskú výchovu spoločnosti. Možnosti náboženskej výchovy sú dnes nepomerne menšie; jej jadro je v podstate obmedzené na výchovu v nábožensky založenej rodine. U nás nejestvuje jednosmernosť náboženskej výchovy medzi rodinou a školou. Táto skutočnosť znamená zásadné a rozhodujúce oslabenie možností a účinnosti náboženskej výchovy, a to aj vtedy, ak rodičia na základe ústavou zaručeného práva posielajú dieťa na náboženstvo ako nepovinný predmet. Naša škola zbavila učebné osnovy náboženských nánosov a vyučovanie jednotlivých predmetov — predovšetkým z oblasti prírodných vied — vykonáva sa na základe vedeckého svetového názoru.

Všimnime si teraz, aké dôsledky má pre psychiku dieťaťa — a neraz aj dospelého — náboženská výchova v rodine, resp. fakt tzv. dvojkoľajnosti výchovy medzi rodinou a školou.

Škodlivosť náboženskej výchovy sa prejavuje vo všetkých oblastiach psychickej štruktúry človeka: v oblasti citov, myslenia, vôle, charakteru atď.

V oblasti citovej je hlavným „efektom“ náboženskej výchovy strach. Správne zdôrazňuje K. I. Beľajev,¹ že na deti robia omnoho menší dojem „dobré vlastnosti“ boha než jeho trestajúca moc, peklo a pod. Ako radostne by sa vyvíjalo nejedno dieťa, keby nebolo tak nezodpovedne zaťažené fantastickými, strach vzbudzujúcimi predstavami o „druhom“ svete! Sovietsky vedec, akademik Bardin spomína: „Bol som od najútlejšieho detstva vychovávaný „v bázi božej“. ... Už v 6—7 rokoch som vedel, že „na onom svete“ sa budem smažiť za svoju neposlušnosť. Mnoho sĺz a žiaľu ma stál tento náboženský útlak.“²

Rovnako negatívny je vplyv náboženských predstáv na vôľu, utvárajúci sa charakter a morálny profil človeka. Celý základ náboženského učenia je zameraný na podriaďovanie sa osudu, na „neodporovanie zlému“, na zmierenie sa s nedostatkami života. Takéto učenie nemôže samozrejme viesť vo formujúcej sa psychike k ničomu inému než k pasivite, rezignácii, k spoliehaniu sa na „vôľu božiu“ a nie na vlastné sily. Náboženské predstavy o nesmrteľnej duši vedú k egoizmu, k snahe starať sa predovšetkým a najmä o spásu vlastnej „duše“. Nemožno podceňovať ani nepriaznivý vplyv náboženskej výchovy na myslenie: náboženské učenie o „nadrozumových pravdách“, tajomstvách a mystériách vedie k podceňovaniu rozumu a jeho schopností.

Veľa sa hovorí a píše o dvojkoľajnosti výchovy, protikladných výchovných vplyvoch v rodine a škole, resp. náboženstva a ostatných školských učebných predmetov. Následky tejto dvojkoľajnosti sú často veľmi škodlivé. Najbežnejší príklad: dieťa počúva v rodine, resp. na hodinách náboženstva o „stvorení Adama“; v škole sa učí o vzniku človeka z nižších živočíchov. Takéto rozpory môžu vyvolávať v krehkej a vnímavjej psychike dieťaťa nezdravý skepticizmus a podkopávať dôveru v autority. Keďže však autorita školy, ktorá podáva dieťaťu vierohodné a systematicky dokazované poznatky o svete, zvyčajne v tomto smere preváži nad autoritu rodiny, obracia sa nakoniec nedôvera dieťaťa voči rodine samej.

¹ K. I. Beľajev, *Ateistická výchova detí v rodine*, Praha 1959, 14.

² *Významní ľudia zeme Sovietskej o náboženstve*, OGIZ 1939, 15.

Veriaci rodičia sa obyčajne snažia — aj keď to nemusí byť pravidlom — viesť aj svoje deti vo vlastných stopách. Stáva sa však, že svoje deti vychovávajú náboženský aj rodičia, ktorí síce náboženské učenie nepovažujú za pravdivé, ale za užitočné, za akýsi „morálny základ“, ktorý človeku nemôže poskytnúť žiadna iná výchova. Okrem nanajvýš nesprávneho a škodlivého, ale často ešte zakoreneného predsudku o nerozlučnosti náboženstva a morálky býva tu dôvodom náboženskej výchovy niekedy aj snaha uchýliť sa k náboženstvu ako k pohodlnému „výchovnému prostriedku“ k poslušnosti.

Názory a prax takýchto „ateistov“ treba z hľadiska škodlivosti náboženskej výchovy v raných štádiách vývinu človeka pokladať za mimoriadne nezodpovedné. Ak sa morálka pri výchove detí viaže na vieru, zvykne si dieťa na predstavu, že jediným dôvodom morálneho konania človeka v spoločnosti je jestvovanie boha a jeho príkazov. Ak sa učí morálke ako povinnosti, vyplývajúcej z viery, môže to mať za následok presvedčenie, že morálka je vôbec len pre veriacich.

Rovnako škodlivý je aj názor o „neškodnosti“ náboženskej výchovy, ak sa takíto „ateisti“ snažia vzhľadom na stupeň chápavosti a úroveň fantázie detí dosiahnuť poslušné správanie tým, že deťom vštepujú predstavy všadeprítomného pána boha, ktorý všetky hriechy vidí a trestá, predstavy pekla a čertov. Takéto pohodlné „výchovné prostriedky“ nepresahujú svojou úrovňou známe strašenie detí bosorkami a bubákmi; odhliadnuc od toho, že často znetvorujú bezbranné detské duševno a zanechávajú stopy aj v neskoršom živote, vedú často u detí k presvedčeniu, že morálne konanie v živote je potrebné len preto, že ináč hrozí trest, inými slovami, že morálka je vec, ktorou sa treba riadiť na rozkaz, z prinútenia, bez vnútornej potreby a presvedčenia.

Náboženstvo a normy jeho morálky sa nemôžu stať dobrou výchovnou metódou; pri výchove dorastajúceho pokolenia sa morálne správanie človeka má stať skutočnou vnútornou a uvedomelou potrebou.

Hovorili sme o tom, že náboženské predstavy nevznikajú spontánne, živelne, ale vytvárajú sa v procese výchovy, predovšetkým v rodine. Treba však zdôrazniť, že ani vývoj vedeckého svetového názoru sa nemá už ani v rodinnej etape výchovy ponechávať živelnosti. V tomto smere si však mnoho neveriacich rodičov nepočína správne. Zatiaľ čo náboženská výchova máva obyčajne už aj v rodine pomerne systematický charakter (veď už dieťa, ktoré sotva vie vysloviť pár slov, učí sa modliť!), v ateistických rodinách takáto systematickosť často chýba. V tomto smere je potrebné vychovávať aj rodičov, snažiť sa premeniť bežnú „náboženskú ľahostajnosť“ na skutočný aktívny ateizmus. Rodičia, ktorí chcú vychovať z dieťaťa zdravého, rozumove, citove i charakterove silného a vyrovnaného človeka, mali by pestovať systematickú a metodickú výchovu vedeckého svetového názoru v elementárnej forme už v predškolskom veku a neskôr intenzívne spolupracovať v tomto smere s výchovnou činnosťou školy.